

14 0432 1916 № 213
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Ս. ԺԱՄՀԱՐԵԱՆԻ № 1.

Մ. ՎԱՐԴԻԿԵԱՆ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСПОМОЩЕНИЯ
Академии Наук
СССР

ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ

===== ՄԱՀ

ԳԻՆՆ Է 10 ԿՈՊ.

○○○○○○○○

Թ Ի Ֆ Լ Ի Զ

Յպարան Ն. Աղանեսանի, Պոլից. 7

1915

891-99

4-30

8 NOV 2011

6148

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ Ս. ԺԱՄՀԱՐԵԱՆԻ № 1.

891-99

4-30

Մ. ՎԱՐԴԻԿԵԱՆ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ

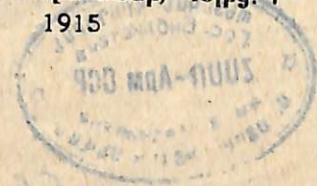
ՄԱՀ

ԹԻՖԼԻՉ

Յպարան Ն. Աղանեանի, Պոլից. 7

1915

09/AUG 2013

57344

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԿՈՄՍՏԵՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

56223 - 66

Դեռ ևս Ադամայ մութն էր: Լուսոյ բարակ քողը նոր էր հագել բնութիւնը և հազիւ նշմարելի էին լինում հեռունում լեռներ ու անտառներ, բայց պարզնկատելի էր լինում իրար վերայ զիգւող կրակների բոցը, որ երբեմն թանձր ծուխի միջից յանկարծ բարձրանում էր և իջնում: Տ. Գիւղը արդէն ծածկւած էր մոխրակոյտի տակ, նրա որդոց մեծ մասը զոհ էր գընացել թշնամու սրին, իսկ միւս մասը՝ լեռներ ապաւինած մի խումբ գիւղացիների հետ, իւրեանց վերջին գոյութիւնն էին պաշտպանում: Քաջերի թիւը հասնում էր մօտաւորապէս 200 հոգու: Դրանք ամրացել էին բնութիւնից բաւականին լաւ պաշտպանւած բարձրավանդակի վրայ:

Բաղօն, որ այդ քաջախմբի գիշերապահն էր, դարատափից աչքերը դէպի այն կողմ դարձրած՝ աշալրջութեամբ հետևում էր ամեն մի ձայնի, ամեն մի խուլ շշնջոցի. նա երբեմն հրացանը ուսին գցած անց ու դարձ էր անում, իսկ երբեմն էլ կանգնում, յենւում հրացանի

կոթի վրայ ու պինդ սեղմելով իւր խիտ կոպերը՝ կենտրոնացնում էր հեռում շարժւող մի ինչոր կէտի վրայ ու դարձեալ անց ու դարձը շարունակում: Յանկարծ կանգ առաւ նա ու մի ծանր անի դուրս թռաւ նրա սրտից, նա բռնեցքով պինդ շփում էր ճակատը, նրա աչքի առաջ կարծես նորից պատկերանում էր այն սարսափելի հրդեհը, որը իսլամի դաժան զաւակները ձգել էին իւր հայրենի օջախը: Նա կարծես տեսնում էր, թէ ինչպէս թաւալելոր մարդոց ու կանանց դիակները լողում են արեան լճերի մէջ, այո, նա տեսնում էր իւր հոգու աչքերով ու սոսկում:

Նա լուռ ու մունջ կանգնած, կարծես արձան էր կտրւել, նա տեսնում էր, թէ ինչպէս քիւրդը շամփրում էր իւր նիզակը թշառ ծերունու կուրծքը, գլուխը կտրում ու նիզակի վրայ հագցրած՝ պարծենում էր իւր քաջութեան վրայ, իսկ միւս կողմը՝ մի այլ գազան տաճիկ զինւոր՝ խլում էր մօր ձեռքից երեխան, ձգում էր դէպի վեր ու սրի մի հարւածով կիսում էր իւր թշառ զոհին: Նա տեսնում էր բարբարոսների այն լկտի վարմունքը, որով պղծում ու անպատւում էին իրենց կոյս աղջկերքը և վերջապէս՝ նա տեսնում էր, թէ ինչպէս կրակը լափում էր հայ քրտինքով խնայած օջախը: Նրա սիրտը կտոր-կտոր էր լինում,

կատաղի վրէժխնդրութեան կրակը փայլում էր աչքերում, նա սաստիկ ծեծում էր բռնեցքով իւր կուրծքը և կատաղի կծում էր իւր բութ մատը ու բերանից դուրս էին թռչում անկապ բառեր:

— Ո՛հ, այդ քեզ չի մնալ, բիրտ կենդանի, կը գայ մի օր և որը աւելի սոսկալի պէտք է լինի քեզ համար. խնդացէք, դժոխային զաւակներ, խնդացէք, արիւնի ու արտասուքի վրայ հիմնւած գահը արիւնով էլ պիտի կործանւի և հեռու չէ այդ օրահաս ժամը:

Նա այս ասաց ու յանկարծ մի ձայն խեց նրա ուշադրութիւնը. նա խոնարհեց դէպի գետին ու ալանջ դրեց, լսելի էր լինում ձիաների ոտների խուլ տրոփ, նա վեր թռաւ տեղից ու մօտեցաւ իւր նիրհող ընկերներից մէկին:

— Սրգո՛, վեր կաց, կարծես թշնամին մօտ է մեզ,— այս ասաց ու ինքը թռաւ իւր պահակատեղին ու ուշադրութեամբ սկսեց հետազօտել թշնամու ամեն մի շարժումը:

Սրգոն շտապով վեր թռաւ տեղից ու մօտ վազեց Բաղօյին:

— Ո՛րտեղ են այդ նզովեալները,— ասաց նա անհամբերութեամբ:

— Տես, անա, այնտեղ,— նշան արաւ Բաղօն:

— Ի՞նչ սարսափելի ծուխ է այնտեղ, թի, կորաւ մեր հայրենի օջախը... Բաղօ, տես, այնտեղ ինչ որ սեխն է տալիս, կարծես թէ թշնամին պիտի լինի,— ասաց ցածր ձայնով Սրգոն:

— Այո, նրանք են, ասաց Բաղօն:

— Էլ հարկաւոր չէ ժամանակ կորցնել, մեր անելիքը պիտի անենք, ձայն տուր տղերանց, թող վեր կենան, էլ քնելու ժամանակ չէ, դուցէ մեզ յաւիտենական քունն է սպասում:

Բաղօն շտապով թռաւ դէպի իւր ընկերները և ձայն տւեց, նոցանից մի քանիսը կիսաքուն, շփոթւած վեր ցատկեցին տեղից ու անհամբեր իրար հարցնում էին.

— Ի՞նչ կայ.

— Ո՞րտեղ են.

— Բան կայ.

— Թշնամին է:

— Այո, թշնամին հեռու չէ մեզանից, պատրաստեցէք,— ասաց ու ինքը թռաւ դէպի Սրգոն:

Տղերքը շուտով կրակը մարեցին ու կարգի բերին իրանց բանակատեղին:

Քաջերի խումբը 200-ից դէնը չէր անցնում, կային դրանց մէջ նաև 20—30 կանայք ու ծծկեր երեխայք: Խմբի առաջնորդն էր Յարօն, մի խելացի և կտրիչ տղամարդ. նա երեսուն

ու հինգ տարին լրացրած մարդ էր, բայց իւր կեանքում այնքան փոթորիկների էր պատահել, որ ժամանակից առաջ ծերացել էր ու ապուսներ ընկել երեսի վրայ:

Յարօն, հագիւ թէ մի քանի ժամ իւր ընկերների հետ քունն էր մտել. կոշտ ու կոպիտ հողը կաղմում էր նրանց անկողինը, իսկ վերմակները, նրանց հագի շորերը. բայց հայ քաջերի համար դա սովորական կեանք է. միթէ նրանք քնած էին, միթէ հերոսների համար հանգիստ քունն կայ, քանի որ ամեն մի ընկեր թշնամին նրանց մահ է սպառնում. կարիքը, սակայն, հնարաւոր էր դարձրել նրանց ամեն արգելքի դիմանալուն:

Յարօն քնած չէր, նրա գլխի մէջ պտտւում էին հազար ու մի սև երազներ, նրա առաջ ներկայանում էր հայրենիքին սպառնացող վտանգը, նա տեսնում էր այն սարսափելի վիհը, որը պատրաստել էր հայու թեան երդւեալ թշնամին, նրա սրտից արիւն էր կաթում, նա անիծում էր ինքն իրան, որ կենդանի էր մնացել, իսկ իւր սիրելիները զոհ էին գնացել: Նորա սիրտը մի ինչ որ գաղտնիք որոճում էր և ինչպէս զինովցած մարդ՝ խարխալում էր քնի մէջ ու խօսում:

— Սա մեր օրհասական կռիւն է... Բայց պէտք է ազատւի Հայաստան...

— Այո, կազատւի,— լսուեցան ինչ որ խուլ ձայներ:

— Յարօն չի վախենում, նա պիտի լուծի իւր վրէժը, թող ես էլ մեռնեմ իմ անմահ ընկերներին հետ միասին և այնտեղ հանգստացնեմ իմ կեանքս...

— Հայաստանը պէտք է ազատւի... լսեցին նորից խորհրդաւոր ձայներ:

— Մեր դատը սկսել է, բարձրացած է ազատութեան դրօշակը, գերեալ ու նախատւած ժողովուրդը իր իրաւունքներն է պահանջում, նրա որդիքը պատրաստ են հազարաւոր զոհեր տալու, այդ սրբազան գաղափարը իրագործելու համար:

— Հայաստանը պէտք է ազատւի... լսեցին նորից աւելի պարզ և ուժեղ ձայներ:

— Ինչ սրբազան ձայն է այդ:— Նաաչքերը տրորեց, ծունկ ելաւ ու սկսեց դէպի երկինք նայել:

— Յարօ, վեր կաց, վտանգը մօտ է,—ասաց ցածր ձայնով Բաղօն:

— Յարօն վեր թռաւ տեղից՝ ուրախութեան ժպիտը երեսին.

— Լսեցի՞ր, Բաղօ... (գրկելով Բաղօին).

— Ի՞նչ...

— Հայաստանը պէտք է ազատւի...

— Ո՞րտեղից... զարմացած հարցրեց Բաղօն:

— Ահա, այստեղ, այս նւիրական տեղում...

— Ինչ ես խօսում... ուրախութեան ժպիտը փայլեց երեսին:

— Երդում եմ, որ երազ չէր,— ասաց ոգեւորւած Յարօն ու սկսեց նայել երկնքին:

— Ոհ, երանի թէ վերջ լինէր այս տանջանքներին: Գնանք, Յարօ, թշնամին հեռու չէ մեզանից:

— Ո՞ւր է, հըր նա, ոհ, ես արեան ծարաւ եմ զգում, ասաց նա ձեռքը տանելով սրին:

— Ահա, դիմացի լեռնադաշտի վրայ, ու ցոյց տուեց մատով:

— Ո՞հ, որքան ուրախ եմ, որ իմ կեանքս էլ պիտի միացնեմ իմ անմահ ընկերներին հետ... Ո՞հ, դրանից մեծ երջանկութիւն չի սպասում Յարօյին: Ահ, Բաղօ, ինչ զոհ կարող ենք բերել հայրենեաց սուրբ սեղանին, որ մարդս հասնի ամենամեծ երկրաւոր փառքին, քան հայրենեաց ազատութեան, որ մենք վստահանում ենք մեր կեանքով, բայց այս քիչ է, ինչ որ չզոհէինք այս վճռական մօմենտին, դարձեալ ամենափոքրը կը լինէր այս նւիրական գործի համար. մեզպէս հազարաւորներ են նահատակել ու քաջաբար կուել ու մեռել, թող մենք էլ որպէս արժանաւոր հետևողներ բաց կուրծքով

դէմ կենանք թշնամուն: Այս ասաց և ուրախութեան նշոյլը փայլեց աչքերում:

— Այո, սիրելի Յարօ, մեծ գործերը մեծ զոհաբերութիւններ են պահանջում, եթէ մեր բաղդին է ընկել այդ մենք պիտի չխնայենք, քանի որ տեսնում ենք՝ թէ մեր կեանքի հորիզոնի վրայ ինչպիսի լուսատու յոյս է վառում, ո՛հ, ի՛նչ երջանկութիւն... ասաց ու պինդ սեղմեց նրան իւր բազուկների մէջ ու սկսեց համբուրել:

Այդ ժամանակ մօտ վազեց Սրգոն:

— Հա, ի՛նչ կայ, արդեօք հեռու է մեզանից թշնամին, ասաց ժպտալով Կարօն:

— Կարծեմ 2—3 ժամայ ճանապարհ կլինի, ասաց տխուր ձայնով Սրգոն:

— Ուրեմն մի քանի ժամ ևս կեանք ունենք: Այն, երանի թէ մի րոպէ լինէր,— ժպտալով ասաց Յարօն:

Քաջերի խումբը արդէն պատրաստ էր, նրանք ամեն միջոց ձեռք առան ամրացնելու իւրեանց դիրքը, տենդային արագութեամբ ահագին հողաբլուրներ կազմեցին ու խրամատներ շինեցին իւրեանց համար ու ամենքը տեղադրուեցան պատի երկայնութեամբ:

Յարօն մօտեցաւ խմբին ու այս համառօտակի խօսքերն ասաց.

— Տղերք, ես ձեզ մատաղ, լսեցէք իմ

վերջին խօսքերս, լսեցէք, ասաց նա բարձրաձայն, ալեկոծւած ու դողդոջուն ձայնով:—
— Լցել է հայի համբերութեան բաժակը, որը՝ հինգ հարիւր տարի անտրտունջ տանում էր ամեն անարգանք: Իսլամի լուծը՝ իբրև մի ժայռ ծանրացած է մեր վզին: Մեր ազգի, մեր ընտանիքի պատիւը ոտի տակ է գնացած, պղծւած ու աւերւած է ամեն մի սրբութիւն: Հետևապէս, իւրաքանչիւրը մեզանից, ում մէջ սիրտ կայ ու սիրում է հայրենի հողը, իւրաքանչիւր նախանձախնդիր հայ՝ իւր հայրենիքի պատւարժան անւան ու նրա գոյութեան համար պէտք է դէն ձգի անձնական շահերը, գալ ու կանգնելու է ազատութեան սուրբ դրօշակի տակ:

Աւելի լաւ է մեռնել՝ քան թէ մշտական ապրել ամօթով ու ցածութեամբ:

Աղօթքներս առ բարձրեալն ուղղած, յոյս ունենք նա կլինի մեր զօրավիգը և մենք մեր հաստատուն կամքով դէմ կդնենք մեր արիւնարբու թշնամուն գործի ճշմարտութեան համար:

Ամեն մի հայի սրտում վառւում է յոյսը՝ ձեռք բերելու հայրենիքի ազատութիւնը: Ահա ներկայ պայմաններից է կախւած մեր հայրենիքի ապագան, իւրաքանչիւրը, որ իրան տղամարդ է անւանում, պէտք է մասնակցի այս սուրբ գործին: Ով անհոգութեամբ կվարւի՝ նա անպիտան ու վատ հոգի է և արժանի է արհա-

մարհանքի, ով անպատւաբեր կեանքը բարձր է դասում պատւաւոր մահից, նա ստրուկ է ու փոքրոգի: Տղերք, վերջին համբոյրը տանք մեր հայրենի հողին, թող դա լինի մեր սուրբ ուխտի գրաւականը:

Ամենքը համբուրեցին հողը, շատերի աչքերում յորդառատ արցունքը ցոլաց: Տեսարանը շատ սրտաշարժ էր: Ապա չոքեցին բոլորեքեան ու միասին երգեցին:

Ով Տէր Աստուած լուր մեր բարբառ

Ուղղեա սրտեր միշտ վշտահար

Փռլթա գըթա հայոց թշւառ

Մի յօտարաց լցին աւար:

Այդ ժամանակ արդէն արշալոյսը բացւում էր ու արևի շողշողուն ճառագայթները սկսել էին տարածւել ամեն կողմ և որոնք ընկան նոյնպէս հերոսների արևակէզ դէմքերին:

Աղօթքը վերջացնելով, վերկացան տեղից. ամենքի երեսին փայլում էր մի անվեհերութիւն, ամենքի սիրտը լցւել էր անվերջ բերկրութեամբ և ուրախութեամբ:

Թշնամու գունդերը արդէն մօտ էին, Համիդիէներն իւրեանց ժանիքները սրած՝ անողոք մահ էին սպառնում ամենուրեք. նրանք գազանային հոտառութեամբ իմացել էին հայ քաջերի տեղը, փաշայի հրամանով ամենքը դէպի այն կողմն էին շտապում: Անցաւ կէս օրը՝ հրո-

սակների խմբերը բռնել էին չորս կողմի բարձրութիւնները, զօրքի մի մասը Համիդիէների առաջապահութեամբ զանազան ճանապարհներ անցնելով հայ քաջերի մուտքերն էին փակել:

Որոտացին ամեն կողմից թնդանօթներն ու նրանց կործանիչ գնդակները ցրիւ աւին հողակոյտի մի մասը, բայց հայոց քաջերին չէր հասնում, որովհետև նոքա պարկել էին պատի երկայնութեամբ ու հրացանների բերանները ուղղել էին դէպի գլխաւոր ճանապարհը:

Հէնց թշնամու երևալուն պէս՝ կարկտի պէս գնդակները թափւեցին նրանց գլխներին:

Այս հանգամանքը շփոթեցրեց նրանց ու կարգը խանգարելով սկսեցին իրար սեղմել ու շատերը ձորը թափւեցան, բայց նրանք չյուսահատւեցան, նրանք մի անգամ էլ սիրտ առան ու առաջ խաղացին, բայց այս անգամ հայ քաջերը աւելի կատաղի յարձակում գործեցին, մեծ մեծ քարեր նետելով այդ մեծ բարձրութիւնից՝ ահագին փրփուրներ հասցրին թշնամուն: Նրանք յետ քաշւեցան ու սկսեցին զանազան ճանապարհներով շրջապատել հայ քաջերին:

Յարօն տեսնելով, որ թշնամու մի մասը անցաւ լեռան մի այլ նեղ ճանապարհով, որը տանում էր դէպի իւրեանց թիկունքը, էլ ժամանակ չկորցնելով ձայն տւեց Բաղօին:

— Բաղօ, թո՛իր դէպի այդ ծամակը ու կըտ-
րիր թշնամու առաջը:

Բաղօն առանց ժամանակ կորցնելու մի
քանի ընկերներով կայծակի արագութեամբ թը-
ռաւ դէպի այն կողմը ու կիրճի մօտ այնպիսի
յարձակում գործեց, որ Համիդիէք սոսկումով
յետ նահանջեցին և իրար հրելով դիակներէ կոյ-
տեր կազմեցին. մի մասն էլ զոհ գնաց Բաղօյի
հօր բազկին, իսկ միւս մասը՝ ամօթով յետ փա-
խան: Յարօն էլ իւր քաջերի հետ այնպիսի ա-
նօրինակելի քաջութիւն ցոյց տւեց, որ Տաճկաց
զօրքը սարսափահար եղած արդէն չըքուած էր,
այն աստիճան տրտունջ բարձրացաւ, որ էլ չէին
ուզում առաջ խաղալ:

Օրը մթնեց, լուսնի երևալուն պէս կռիւը
դադարեց: Լեռան լանջերի վրայ թշնամու դի-
ակները մնացին թափթփած, արիւնը հոսում էր
հեղեղի պէս: Թշնամու ֆլասը մեծ էր, հայերից
երեքն էին սպանւած, իսկ չորսը վիրաւորւած,
որոնց շուտով խնամք տրւեցաւ, իսկ մեռեալ
ընկերներին թաղեցին մէկ կաղնի ծառի տակ.
քահանան կարդաց իւր վերջին աղօթքը, օրհնե-
ցին քաջերի գերեզմանը և ապա մէկ-մէկ մօ-
տեցան տխրութեամբ ծունկ իջնալ ու համբու-
րեցին նահատակների գերեզմանը:

Արդէն մութն էր. խարոյկի ծուխը բարձ-
րացաւ, սկսեցին կերակուր եփել:

Հայ քաջերը լաւ գիտենալով, որ տօնի
պատճառով թշնամին դադարեց, իւրաքանչիւրը
մտածում էր գիշերւայ հոնգստութեան համար:
Հայ քաջերի հոգու տրամադրութիւնը շատ լաւ
էր, խօսակցութիւն, ծիծաղ, երգ տարածւում
էր խաղաղ գիշերւայ ժամին: Նրանցից ամեն
մէկը պատմում էր իւր օրւայ հերոսութեանց
մասին, նրանք խաղաղ անցկացրին գիշերը, իսկ
միւս օրը լուսանալուն պէս դարձեալ մտածե-
ցին իւրեանց անելիքների մասին:

Նախքան կռիւ սկսելը. փաշան մարդ ու-
ղարկեց հայ քաջերի մօտ, պահանջելով, որ նը-
րանք գէնքերը վար դնեն ու օրինաւոր կառա-
վարութեան խոնարհւեն, դրա հետ խոստանում
էր, որ ոչ մի պատիժ չեն քաշիլ և խաղաղու-
թիւն կպահպանեն: Բայց Յարօն այս հնազան-
դութիւնը նսեմութիւն համարելով՝ բացէ ի բաց
մերժեց՝ ասելով.

— Մի՛թէ անհաւատներդ ազնիւ խօսք ու-
նէք, հնազանդւել ձեզ՝ նշանակում է կնոջ դեր
կատարել, չէ՞ որ մենք ձեզ շատ խոնարհեցինք,
փոխանակ արժանաւոր կերպով վարւելու մեզ
հետ, մեզ այս աւերման հասցրիք և ամեն սըր-
բութիւն ոտքի տակ տւիք, այս ամենը անելուց
յետոյ պահանջում էք, որ մենք դարձեալ ձեր
ամօթի լուծը տանենք խոնարհաբար: Ո՛չ, բա-
ւական է, որքան Դուրանի չար որդիքը մեր

արիւնը խմեցին: Գնահ, առահ, ձեր վայրահաշ հրամանատարին, որ նրա հրամանը հայ քաջերի վրայ չի տարածուում: Մենք երդւել ենք մեռնել և մեր արիւնով սրբել այն կեղտը, որ այսքան դարերից ի վեր տարանք: Գնահ, և այդպէս ասած ձեր հրամանատարին:

Էհ, ողորմելիներ, ինչ սպառնալիքներ էք ուղարկում,—ասաց արհամարհանքով պարլամենտեօրը:

—Գնահ, անամօթ գազան, թէ չէ... դեռ խօսքը չվերջացրած, յարձակւեց ու իւր հզօր մատները մէջ խեղդեց պարլամենտեօրին և ի նախատինս փաղիշահի վայր բարձրացրեց նորա զիակը ու ցած գլորեց վար:

Կէս օր էր, թուրքերի կողմից յարձակում սկսւեց, համարեա ամեն կողմից հայ քաջերը կատաղի վագրերի պէս կռուում էից թշնամու հետ և լաւ հնձուորի պէս աջ ու ձախ էին փրուում թշնամու շարքերը: Յարօյի կիներ մի խումբ զինւորների հետ կռիւ բռնւելով անթիւ վէրքեր ստացաւ ու այնպէս անշնչացած գետին ընկաւ, տապալելով իւր հետ տասնեակ զինւորներ:

Իրար յետևից ընկան և միւս քաջերը, իսկ կանանցից մինը Զմրութը՝ տեսնելով, որ այլևս անհնարին է սուր շարժել և որպէս զի գերի չընկնի թշնամու ձեռքը, երեսան գրկած թռաւ

լեռան գագաթից ձորը՝ իրան հետ քաշ տալով երկու տաճիկ զինւոր, որ այդ ժամանակ բռնել էին նրա փեշից:

Գիշեր էր արդէն, մի փոքր հեռու բանակատեղից՝ թփերի մէջ ընկած էր Բաղօն վիրաւորւած: Պայծառ լուսինը լուսաւորում էր այն անտառային դաշտակը, որտեղ նա պառկած էր: Անցաւ մի քանի րոպէ, նա չկարողացաւ յիշել, թէ որտեղ է, ինչո՞ւ է պառկած և ի՞նչ էր կատարւում իւր հետ, բայց սաստիկ ցաւ էր զգում նա գլխին, վերջապէս յիշեց բոլոր պատահարները:

Ոչ հեռու, անտառի յետևը, նա լսեց կռիւ յուսահատ ձայներ, հրացանաձգութիւն, կռուողների աղաղակ, վիրաւորւածների հառաչանք, ձիաների տրոփ, այդ բոլորը խառնւում էր և ինչ որ մէկ սարսափ ցնցում էր նրա սիրտը: Զաւեշտ էր:

— Բաղօ, դո՞ւ ես այս,— լսելի եղաւ նրա մօտ մի ինչ որ ձայն, նա իմացաւ այդ ձայնը, ճանաչեց որ իր սիրելի Մարգարիտն էր:

— Փառք Բարձրեալին, որ գոնէ քեզ յաջողեց այստեղ դուրս գալ, այնտեղ կատարեալ սպանդանոց է,— ասաց ալեկոծւած ձայնով Մարգարիտը: Զօրքը ամեն կողմից շրջապատեց և կոտորեց, կարծեմ մինչ վերջին մարդը:

— Ո՞հ անիծեալ, գարշելի ազգ:

— Բայց ի՞նչ է պատահել քեզ, ինչո՞ւ ես այդպէս գուհատ. ո՞հ, Աստուած իմ, դու ամբողջովին արեան մէջ ես, դու վիրաւորուած ես, բացականչեց Մարգարիտը դողդոջուն ձայնով, մթուժեան մէջ չնկատելով երեսի արիւնը:

— Այո, գլխիս է, — թոյլ ձայնով ասաց Բաղօն: Մարգարիտը նայեց իւր ամուսնու վէրքը:

— Հարկաւոր է կապել, բայց ի՞նչով, — նա քանդեց իւր մէջքին կապած թաշկինակը ու կտոր կտոր անելով՝ կապեց գլխի վէրքը: Յանկարծ լսելի եղաւ նրանցից ոչ հեռու ձիերի տրոփը և մի քանի ըոպէից յետոյ երևացին Համիդիէները. Բաղօն չկորցնելով իր հոգու զօրութիւնը, ոտքի կանգնեց ու բարձրաձայն սկսեց գոռալ:

— Տղերք, կոտորեցէք այդ անօրէններին — ասաց ու վայր ընկաւ սաստիկ թուլութիւնից: Համիդիէները կանգ առան. նոքա չէին մտածում, թէ այդտեղ հայ քաջերը դարան մտած կ'լինին:

Մարսափը տիրեց նրանց, նոքա վախից այս ու այն կողմ սկսան փախչել, բայց այդ ժամուն նորից լսեց մօտալուտ մարդկանց ձայներ. Բաղօն ուզում էր տեղից բարձրանալ, բայց անկարող եղաւ, այրւում էր նրա վէրքը, ծարաւը տանջում էր նրան, բայց նրա հոգին առաջնայ պէս քաջ էր և հէնց տանջանքը օգ-

նում էր նրան: Մարգարիտը տեսնելով, որ Համիդիէները մօտ են և կարող են նկատել, Բաղօն բարձրացրեց իւր մէջքին ու մացառների միջով սկսեց շտապել՝ ու մագլցելով մի ձեռքով, իսկ միւսով ամուր պահել էր իւր ամուսնուն. բայց լուսնի պարզ ճառագայթները այս անգամ նրանց մատնեցին, Համիդիէք տեսնելով նրանց փախուստը, շտապեցին առաջները կտրել:

Մարգարիտը մի փոքր իջեցրեց մէջքից վիրաւորին և սկսեց կապել իւր վէրքերը, որոնցից արիւնը հոսում էր. բայց նկատելով որ թշնամին հեռու չէ իրանցից, վեր թռաւ տեղից, Բաղօն նոյնպէս թէև ցնցւեց, բայց ընկաւ ու աւանդեց հոգին, իսկ Մարգարիտը մագները քրքրած, փէշերը ամրացրեց զօտկատեղում, առաւ ատրճանակը ու պատնէշ անելով ամուսնուն, չոքեց գետնին մի ոտով և ատրճանակը ուղղեց մի տաճիկ սպայի կուրծքը, որը և ընկաւ. ընկան մի քանիսը, իսկ ինքն էլ մահացու վէրք ստանալով՝ կնքեց իւր մահկանացուն:

Այսպէս ընկան հայ քաջերը իւրեանց հայրենիքի պատւի համար, նոքա պատերազմեցին հերոսաբար ու ընկան հերոսաբար: Իրանց ընկած տեղը անւանւեց «Հայ եղբայրական գերեզման»: Ապագայում, երբ կլինի «Երջանիկ Հայաստան», դրանց վրայ կբարձրանայ պատուի

կոթող և ամեն մի անցորդ կօրհնի հերոս-
ների գերեզմանը իբրև վսեմ գործի նահատակ-
ներ, իսկ կըթքի ու կանիծի անամօթ ու գիշա-
տիչ բռնաւորին, որ իւր սև ու խայտառակ
դրօշակը կանգնեց սրբազան գործի նահատակ-
ների վրայ, որոնք չը վախեցան ոչ նրա բազ-
մաթիւ հրոսակներից, ոչ նրա կործանիչ թնդա-
նօթների ուռմբերից:

Վ Ե Ր Զ

БИБЛИОТЕКА
ИМ. СТИЛУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0357945

57.344

30709

1681. 1807

Գնողները թող դիմեն՝

ԵՐԱՆՈՒՅԱՆ
ԻՄԱՍԻՆԱԿԱՆ
ԳԻՏՈՐՈՎԵԴՆԻԿԱ
Ակադեմիա Նախ
ՍՍՏՐ

Елизаветполь

Книжный магазинъ С. Жамгарянъ.

891. 99

4-30